

‘Tegelijk uit wil en genade’ – Overweging bij *De dichter en de duivel* van Lieke Marsman (1990-2026), gehouden in de viering van zondag 23 augustus 2026 in de Pepergasthuiskerk – Oecumenische Vieringen Groningen – dr Ari Troost aristroost@gmail.com

I.

*we wisten het niet, dat er veel meer dan dit bestond
een wanordelijk gespeld maar helder prachtig paradijs
al die kanaries, al die kolenmijnen*

Dit zijn de laatste woorden van het laatste boek van de in juni van dit jaar overleden dichter Lieke Marsman, *De dichter en de duivel*.¹ Analooq aan het grote 14^{de}-eeuwse dichtwerk van de Italiaan Dante Alighieri, diens *Inferno*, daalt Marsman af in de zeven onderaardse ringen van Onder-Nederland, iedere ring een laagje dieper.² Wordt Dante op zijn tocht geleid door de Romeinse dichter Vergilius³, de dichter Marsman wordt rondgeleid door de krochten van onze samenleving door gidsen als Dick Schoof en Gerrit Zalm.

Het valt haar niet mee, wat ze te zien en te horen krijgt: de leegpraat van politici, influencers en columnisten, moedwillig giftige *posts* die gauw weer verwijderd worden zodat je de heilige onschuld kunt spelen terwijl het kwaad al geschied is, het vernietigen van de toekomst van een volgende generatie. En iedere keer weer betalen we bewust of onbewust de prijs daarvoor met stukjes van onze ziel. ‘Jij geniet nu toch ook / van de hypotheekrenteaftrek?’ vraagt Gerrit Zalm.⁴ En met schrik realiseert Marsman zich: ook ik heb meegedaan, ook ik heb met mijn ziel betaald.

Diep onderin wacht de duivel zelf op haar, alsof ze een date hadden. Best een toffe gozer, die duivel, maar tussen hem en Marsman wordt het niks. Zoals Marsman zegt: wij zijn geen *soulmates*.⁵ Net als wij hier, hoop ik. Wij hebben immers beloofd alles te weerstaan wat met het evangelie strijdig is. Ook wij willen geen *soulmates* zijn van de diabolische krachten die roekeloos dit helder prachtig paradijs vernietigen. Maar ja, ook wij staan dagelijks stukjes van onze ziel af.

Marsman gaat terug, naar boven, klimt naar buiten door een putdeksel, en belandt midden in de dystopische toekomst van het Nederland die nu al begonnen is. Brandlucht, harde knallen, Amerikaanse aanvallen. Premier Jetten laat weten ‘dat het belangrijk was aandacht te houden voor deze zorgwekkende situatie’.⁶

We leven, schrijft Marsman, in ongeneeslijk zieke wereld. Misschien wil iemand ‘een lezing / komen geven over hoe het is om in een ongeneeslijk zieke we-/reld te leven op onze middag over mensen die leven / in een ongeneeslijk zieke wereld?’⁷

¹ Lieke Marsman 1990-2026. *De dichter en de duivel*. Amsterdam / Antwerpen: Pluim, 2026, p. 100.

² *Inferno* is het eerste deel van Dante’s *Divina Commedia*, gevolgd door *Purgatorio* en *Paradiso*.

³ De achtergrond hiervan is, dat Vergilius in boek VI van zijn *Aeneis* de held Aeneas door de Sibylle van Cumae laat rondleiden door de onderwereld, om hem te tonen wat er geworden is van de mensen die hij heeft gekend en te laten zien welke dingen er nog staan te gebeuren.

⁴ Marsman, *Dichter*, 65.

⁵ Marsman, *Dichter*, 86.

⁶ Marsman, *Dichter*, 90.

⁷ Marsman, *Dichter*, 93.

II.

Hoe kon het toch zover komen? Als ik Marsman goed begrijp hebben we de wereld, dit ‘helder prachtig paradijs’, onleefbaar gemaakt door onze rechtlijnige zogenaamd objectieve rationaliteit. Het lijkt zo vanzelfsprekend: objectief beoordelen; rechtvaardigheid is: iedereen hetzelfde behandelen (zoals de minister meende ten aanzien van het kerkasiel in Kampen)⁸; alleen wat meetbaar, tastbaar, zichtbaar effectief is telt. Maar dit helder prachtig paradijs zit zoveel gecompliceerder in elkaar, alles hangt met alles samen, en macht en rijkdom zijn daarin ongelijk verdeeld – gelijke situaties zijn niet gelijk. Hoe meer we aankomen met eerlijkheid en rechtvaardigheid, hoe meer we verschillen en nuances, onmacht en armoede over het hoofd zien, hoe meer de wereld de afgrond inglijdt. Zoals Marsman zegt ‘dat we met kale taal / en rechtlijnige algoritmes een rommelige wereld / hebben gecreëerd, in plaats van andersom: // een wanordelijk gespeld maar helder prachtig paradijs.’⁹

Ziende zijn we blind en horende doof, zegt Jezus, zegt Jesaja.¹⁰ ‘Al die kanaries, al die kolenmijnen’, zegt Marsman.

Is het onwil? Of willen we wel, maar lukt het niet? De leerlingen vroegen nog aan Jezus: misschien maakt u het te moeilijk?¹¹ Kunt u niet wat duidelijker zijn en gewoon zeggen wat we moeten doen? Het antwoord van Jezus tart iedere communicatietheorie: ik heb een moeilijk verhaal, omdat die mensen daar het toch niet willen begrijpen. Jullie willen wél begrijpen, dan is dat moeilijke verhaal van mij een goede oefening om te groeien in begrip. Maar er zijn mensen die niet willen zien, niet willen horen, niet willen begrijpen.¹²

Dan nog: ondanks onze goede bedoelingen werken wij toch mee aan de versterking van dit helder prachtig paradijs. De apostel Paulus verzuchtte dat het wel een wetmatigheid lijkt: ik wil het goede, maar het komt telkens verkeerd uit mijn handen.¹³ We willen geen *soulmates* zijn van de duivel, maar we zitten midden in de dystopie. Hoe kunnen we nog verder?

III.

Welbeschouwd blijft Marsman bij Dante’s *Inferno*. Stel nou, als zij nou eens niet zo vreselijk jong was overleden, zou zij dan net als Dante ook de weg omhoog hebben willen zoeken, met een *Purgatorio*, de Louteringsberg, en een *Paradiso*? ‘We wisten het niet’ zingt ze, ‘dat er veel meer dan dit bestond ... een helder prachtig paradijs’.¹⁴ Maar er is wel een oud verhaal dat ons is doorverteld.¹⁵ Dat schrijft Marsman ook: ‘waar ik naar op zoek ben / aan de andere kant van dit water // is de moeder, is God.’¹⁶ Stel je eens voor, hoe zou zo’n weg ‘naar de andere kant van dit water’ eruit kunnen zien? We hebben daar nu te weinig tijd voor, dat snap ik, maar een paar stapjes dan?

Kom, gaan we. Daar is onze eerste gids, Martin Buber. Hij kijkt aandachtig naar een boom. ‘Und was glaubst du, was das hier ist?’ vraagt hij mij, want ja, Buber spreekt natuurlijk Duits. ‘Wat denk je dat dit hier is? ‘Ja, een boom natuurlijk’, zeg ik wat ongeduldig, ‘dat zie je toch’. ‘Ach so’, antwoordt Herr Buber,

⁸ "Het kabinet moet rechtvaardigheid betrachten. Die rechtvaardigheid ligt erin dat je in gelijke situaties gelijk handelt." Asiel- en migratieminister Bart van den Brink (CDA) 9 april 2026.

⁹ Marsman, *Dichter*, 65.

¹⁰ Matt. 13,13-15, onder verwijzing naar Jes. 6,9-10.

¹¹ Matt. 13,10-17.

¹² Matt. 11,25.

¹³ Rom. 7,21–8,6 (NBV).

¹⁴ Marsman, *Dichter*, 100.

¹⁵ Verwijzing naar Huub Oosterhuis, ‘Gij die weet wat in mensen omgaat.’

¹⁶ Marsman, *Dichter*, 66.

‘ja genau, ein Baum, das stimmt, aber: is dat alles?’ ‘Huh’, zeg ik, ‘ik zie toch wat ik zie, een boom is een boom nietwaar?’

‘Nou’, vervolgt Buber, ‘het kan gebeuren, *tegelijk uit wil én genade*, dat ik bij het bekijken van deze boom in een relatie ermee wordt opgenomen en dan is deze boom geen *Het* meer.’¹⁷ ‘Zie je’, zegt Buber, ‘we verlaten die ‘kale taal en rechtlijnige algoritmes’ en zoeken relaties. Het is een keuze, je moet het willen, maar in het willen valt die keuze je ook toe: dat je het gezicht van de ander ziet – mens, dier, al wat groeit, deze wereld – gebeurt *tegelijk uit wil én genade*.

Niet willen zien is een dodelijk gebrek aan verbinding.

En zo gaan wij mét Buber verder. Als we willen kunnen we zien: zoveel netwerken van betekenisvolle relaties, zoveel onderlinge trouw, een natuur die ondanks haar pijniging nog zingt van de Eeuwige, waar zoveel ongedachte genade je toevalt.

IV.

Onze volgende gids is de wijze koning Salomo. Daar staat hij bij zijn gouden tempel. ‘Sorry’, zegt hij, ‘sorry, hoogmoed, ik weet het; ik dacht: niets is te kostbaar voor de Allerhoogste, maar toen Zij – geprezen zij haar Naam – mij vroeg wat ik nou eigenlijk wilde, beroemd zijn of rijk, of misschien wel trouwen met de koningin van Sheba, toen viel het mij toe als een ongedachte genade: ik wilde een ‘horend hart’, dat ik geraakt kan worden, verschil kan zien tussen macht en onmacht, dat ik in wat hinderlijk lijkt een verlangen naar geluk kan zien.’¹⁸ Maar als je meer wilt weten, loop dat nog even door, naar Vrouwe Wijsheid.’

En zo komen we bij Vrouwe Wijsheid. Zij is oud én jong. Ze was er bij toen de Eeuwige de wereld schiep, ze hielden van elkaar. Ze speelt¹⁹ en onderwijst²⁰ en legt mij een last op de schouders²¹: de Eeuwige te horen en te leven.²² Ik schrik, wil niet, het is teveel tegelijk, ik trek het niet. Met mijn ‘horend hart’ hoor ik teveel en struikel ik over alle negativiteit. Maar ergens wordt het toch ook lichter, alsof de ene keuze voortbouwt op de andere, mijn keuzes steeds minder tégen het negatieve zijn, steeds meer vóór ‘helder prachtig paradijs’, vóór ‘God aan de overzijde van het water’. Zou dat het zijn wat de apostel bedoelt: ‘wie zich laat leiden door de Geest – door de Wijsheid – is gericht op wat de Geest – de Wijsheid – wil’?²³ Dat zal het zijn, leven in de Geest is leven ‘tegelijk uit wil én genade’.

We zijn er nog niet, maar wat zouden we dan al een eind op weg zijn.

Moge het zo zijn – zeg Amen

¹⁷ Elke van Riel, *Anders kijken. Matthijs Schouten over partnerschap en natuur*. Z.pl.: Noordboek, 2025, 113-114. Verwijzing naar het begin van Bubers *Ich und Du*: „Es kann aber auch geschehen, aus Willen und Gnade in einem, daß ich, den Baum betrachtend, in die Beziehung zu ihm eingefaßt werde, und nun ist er kein Es mehr.“

¹⁸ 1 Kon. 3,5-14. Het Hebreeuws is letterlijk een ‘horend hart’. Gewoonlijk wordt dat opgevat als een aandachtig hart, maar het vermogen echt te horen is beslist aanwezig.

¹⁹ Spreuken 8,30 op basis van Vulgata *ludens*, spelend.

²⁰ Spreuken 8.

²¹ Het woord van Tora, Sirach 51,26-27; vgl. Matt. 11,29-30.

²² Verwijzing naar Huub Oosterhuis, ‘Roep onze namen’.

²³ Rom. 7,21-8,6 (NBV).